

Feltrycket 20/TRETIO och Postmuseum

Av Björn Sylwan

Det finns inte så många världsberömda frimärken från Sverige. Ett är den ringtypsvariant som fått det något förvirrande namnet 20/TRETIO. Frimärkssamlare i många länder har jagat det i långt över hundra år. Förfalskare har lockats att efterlikna det. Bland Postmuseums mest kända rariteter har det sin givna plats. Redan i begynnelsen, vid invigningen i december 1906, fanns här ett imponerande antal.

Ringtypen dominerade länge

Ringtypsmärkena var ett framgångsrikt försök att skapa en frimärksserie där bilden främst bestod av en tydlig valörangivelse. Postens personal hade länge påtalat problemen med de äldsta frimärkena i vapentyp. Där var valörsiffrorna små och svårtolkade, särskilt i den tidens otillräckliga artificiella belysning. Märkena med det liggande lejonet från 1860-talet var tänkta att avhjälpa problemet. Poststyrelsen blev emellertid aldrig riktigt nöjd med deras utförande. Mer än tre relativt kortlivade valörer blev det inte. Gravyren till 1872 års nya märken utfördes av Julius Lepper i Berlin. De var inledningsvis perforerade på samma sätt som tidigare svenska frimärken. De hade tandningsmättet 14, det finns alltså fjorton perforeringshål per 2 cm.

Alla 14-tandade ringtypsvalörer med undantag av två utkom officiellt den 1 juli 1872. Postkontoren förbrukade dock först innevarande lager av äldre frimärkstyper innan de nya frimärkena togs i bruk. Det gör att de ursprungliga ringtypsfrimärkena mycket sällan förekommer stämplade på utgivningsdagen.

.....
BJÖRN SYLWAN är född i Falun 1946.

Konstvetare och etnolog, fil. kand. i Uppsala 1971. Han arbetar inom Postmuseum sedan 1976, huvudsakligen med äldre svenskt filatelistiskt material och har genom åren arbetat med ett stort antal tillfälliga utställningar. Björn Sylwan har lämnat åtskilliga bidrag till *Posttryttaren*, bl.a. biografier över Eric von Rosen, Olof Arborelius, Pehr Ambjörn Sparre, Nils Strandell och Harry Wennberg.

.....

Den 13-tandade utgivningen omfattar praktiskt taget samma valörer och färger som den tidigare perforering 14-serien. Valören 1 krona tillkom sent. Den ersatte den gamla riksdalern. Märkena togs i bruk successivt, allteftersom postkontoren tömt sina lager av äldre märken. De har därför inte någon exakt definierad utgivningsdag. De första ringtypsmärkena med den något grövre tandningen 13 fanns på postkontoren i maj 1877. Bytet av perforeringsmått var en stillsam historia. Ur Postens synvinkel var det samma märken som förut.

Även för de mest observanta frimärkssamlarna i landet var det samma märken som tidigare. De tog saken med jämnmod. Faktum är att det kom att dröja lång tid, ända fram till våren 1890, innan ringtypsmärkenas olika tandningar noterades. Fil. stud. Fredrik Hjelmérus, medlem nr. 6 i Lunds Filatelist-Förening, lade fram en vederhäftig redogörelse för sina studier "öfver svenska frimärkenas tandning" vid en sammankomst den 12 april. I mötesprotokollet summeras:

"Till sist framhöll föredr. att efter den gjorda undersökningen äldre uppgifter om alla svenska frimärkens tandning 13½ måste anses felaktig och samlare hädanefter uppmärksamma den ofvan framhållna skilnaden."

Vid 1890 års ingång var vår sammanlagda frimärksutgivning ännu ganska återhållsam. Hjelméus iakttagelser gav oss hastigt och lustigt en mängd nya märken att samla på. Inte minst därför att lösen- och tjänstefrimärkenas antal plötsligt fördubblades.

Så pass sent som åren kring 1880 fanns det rätt få vuxna samlare här i landet. Då hade vi ändå haft frimärken i ett kvarts sekel. I Sverige verkar frimärkssamlandet i början huvudsakligen ha varit en sysselsättning för kvinnor och barn. Ordet *filateli* hade ingen hört talas om på den tiden.

På våren 1886 introducerades den tredje ringtypsemissionen. De svenska frimärkena trycks för första gången på maskintillverkat papper. På baksidan av varjeärke finns nu också ett kontrolltecken, ett blått posthorn. Till skillnad från det subtila bytet av perforeringsnålar nio år tidigare var det här en nyhet som vem som helst kunde upptäcka. Och nu, 1886, började vuxna frimärkssamlare med egen inkomst bli synliga. Begreppet filateli hade till och med etablerat sig en smula – bortemot tjugo år sedan Georges Herpin 1864 lanserat det i Frankrike. Det uppträder och förklaras för första gången i en tryckt, svensk text i 1800-talsupplagan av uppslagsverket Nordisk Familjebok (band 4, utg. 1881). Artikelförfattaren, signaturen G. N. S., var identisk med den trettiotreåriga postkontrollören i Stockholm Gustaf Napoleon Samsioe:

"Filateli, kunskap om in- och utländska frimärken, brefkort, frankokuvert och andra i posttjensten använda värdetecken af olika valör och utstyrsel. Den i England år 1859 uppkomna och sedermera öfver hela världen utbredda hågen för filateli och frimärkessamlingar har framkallat en betydande handel med med obegagnade och förbrukade frimärken och dylika värdetecken. I London, Paris, Bruxelles, Wien, Leipzig, Hamburg, Dresden m. fl. städer hafva uppstått butiker uteslutande för frimärkeshan-

deln, och i Paris och Hamburg finnas särskilda börser för dylik affärsverksamhet. Tidningar och tidskrifter för filateli och frimärkessamlare, frimärkeskataloger och frimärkesalbum utgifvas på flere språk, föreningar för filatelistiskt ändamål hafva flerstädes bildats och offentliga frimärkessamlingar finnas i Sverige, Tyskland, England, Ryssland m. fl. land."

Här finns det några överraskande påståenden. Vad märkligt hände i England just 1859? Fanns det verkligen någon "offentlig frimärkessamling" i Sverige i början av 1880-talet?

Valören 20 öre ringtyp

Frimärket 20 öre ringtyp perf. 13 började säljas sommaren 1877. Den tidigaste kända avstämplingen är den 17 juli. Valören hade flera viktiga användningsområden och totalupplagan blev med tiden ansenlig; mer än 18 miljoner ex. framställdes. De är fördelade på åtskilliga tryckupplagor. Färgen utgjordes huvudsakligen av cinnober men i början användes en mönjefärg. Denna kunde mörkna, "oxidera", genom påverkan av dagsljus eller syror i gummeringen. Specialkatalogerna tar upp ett halvdussin olika nyanser med variationer av orangerött och rött.

Märket fyllde främst uppgiften som porto för utlandsbrev. Vid den första internationella postkongressen i Bern diskuterades genomgripande fördrag. Den 9 oktober 1874 kunde man underteckna den postkonvention, Bern-traktaten, som innebar att alla de 22 anslutna staterna skulle utgöra ett enda postområde. För svensk del bestämdes portot till många av de vanligaste mottagarländerna utanför Skandinavien till 20 öre – även till Finland. Till vissa mycket avlägsna länder eller till sådana som inte var anslutna till Världspostföreningen (UPU) var avgiften högre. Ofta kom då flera 20-öresmärken till användning.

Portot 40 öre gällde under året 1880 – som ju var 20/TRETIO-feltryckets egentliga kurseringsperiod – till länder som exempelvis Persien, Japan och Filippinerna i Asien och Liberia, Guldkusten och Moçambique i

Lika, men inte samma. Överst exempel på tandning 14, tandning 13 och ett 20/TRETIO ur Sundstedts donation. I mitten 20 öre tandn. 13 med posthorn. Utseendet på det blå kontrolltrycket framgår av trestripen nederst.

Similar—but not the same:

Top: Example of 14 perforations, 13 perforations and one 20/TRETIO from Sundstedt's donation.

Centre: 20 öre 13 perforation Post Horn. Bottom: The strip of 3 shows the blue posthorn.

Afrika. I Sydamerika ingick praktiskt taget alla stater i denna UPU:s s.k. tredje grupp liksom kolonier som Bermudas, Falklandsöarna samt Brittiska och Danska Västindien. Brev frankerade med feltrycket kunde hamna på riktigt exotiska breddgrader.

Länge stod de australiska staterna utanför Världspostföreningen. Från Sverige var postavgifterna komplicerade och höga. De varierade under 1880 mellan 40 och 99 öre. Från den 1 januari 1895 gällde utrikesportot 20 öre mellan alla jordens nationer. Hemma i Sverige användes tjuoöresmärket också, i stor omfattning, tillsammans med valören 5 öre på inrikes postanvisningar för belopp upp till 50 kr.

I en upplaga av märket som framställdes vid arbetsveckans början den 15 december 1879 uppstod feltrycket 20/TRETIO. Det blev också ett utpräglat måndagsexemplar; ett märke med dubbla budskap, 20 i siffror och, mer diskret, TRETIO med bokstäver. Här tillkom ett av Sveriges få bidrag till de världsberömda frimärkenas krets. Märket är intressant på flera sätt och det var uppmärksammat *nästan* i samma ögonblick som det lämnade tryckpressen. Dessutom dyker det upp på scenen i en händelserik övergångstid; det svenska frimärkssamlandet bedrivs som nämnts tidigare på ett tämligen oskuldsfullt sätt vid märkets tillkomst. Det blir alltmer en spridd, vuxen och sofistike-

rad verksamhet mot 1880-talets slut.

Om 20/TRETIO-märkets bakgrund har berättats i en hel del sammanhang, även i utomnordiska källor. Märket är i hög grad en internationell celebritet. Det är i praktiken den svenska filatelins allra första portalfigur; det beskrevs i utländsk fackpress redan 1880. Den ryktbara och unika Gula treskillingen upptäcktes inte förrän tidigast 1886 – kanske så sent som 1890. Åtminstone var det under det senare året som den Gula lyftes ut i offentligheten för första gången.

Ett feltryck föds

En grundlig rapport om de tekniska detaljerna kring feltryckets uppkomst gav posthistorikerna Jan Billgren och Tomas Bjäring för några år sedan. Avsnittet finns i en biografi över den amerikanske storsamlaren och Sverigespecialisten Lauson H. Stone (1904-1999). Den finns med i *Postryttaren* 2001:

”Ett av svensk filatelis mest attraktiva frimärken är feltrycket ’20/TRETIO’ av Ringtyp, tandning 13. Detta feltryck förekom på ett exemplar av helarkets 100 frimärken. I stället för ’TJUGO’ med bokstäver i ringen runt valörsiffran 20 fanns på feltrycket bokstäverna ’TRETIO’. Felet uppstod vid utbytet av en plåtdel eftersom ett märke på en av plåtarna i 20-öresarket var skadat. Detta gällde det 34:e frimärket i 100-arket, som var sammansatt av fyra 25-märkesplåtar.

Felet uppstod på följande sätt: När man upptäckte att ramen var skadad på det 34:e märket i tryckplåten, skar man ut detta märke så att ett rektangulärt hål uppstod. På den utskurna plåtdelen skar man så bort ringen med siffran 20. Därefter togs en tidigare kasserad plåt för 30-öresmärket fram och ett märke skars ut. På detta skars sedan siffran 30 ut, varpå den tidigare utskurna ringen med siffran 20 löddes fast. Slutligen placerades denna plåtdel i det ursprungliga 20-öresarket och löddes fast i detta.

I ’Handbok över Sveriges Frankotecken 1855-1936’ finner vi följande redogörelse:

”Upplagan utgjorde 6.000 ark, varav 182 ark blevo makulatur och uppbrändes. Återstoden, 5,818 ark, med vardera ett feltryck, levererades till Fri-

märksförrådet den 19 december 1879. Av upplagan utsändes till postkontoren 1.583 ark innan felet upptäcktes, och genom en kungörelse den 5 februari 1880 återkallades de feltryckta märkena. Huru många exemplar, som återsändes, finnes icke antecknat i handlingarna men väl antalet av de den 31 mars 1880 uppbrända feltrycken – 4.848 st. Alltså synes 970 feltryck hava stannat ute i rörelsen.”

Antalet returnerade, feltryckta märken var enligt andra, välunderrättade postala källor 613 st. Tillsammans med de i Postens förråd befintliga 4.235 frimärkena uppgick de uppbrända feltrycken till ovannämnda summa, 4.848 st.

Nästan ett tusen feltryckta märken hann bli sålda på de svenska postkontoren. Endast tre bevarade märken har poststämplats i december 1879. Alla de andra har, med undantag för några få, använts 1880. Postmuseums stämplade exemplar har också makulerats det året. Sista gången en poststationsföreståndare träffade feltrycket med sin stämpelstamp var i Hemse på Gotland den 22/4 1881. Ett betydande antal feltryck har också överlevt i ostämplat skick.

Upptäckaren

Postverket informerades om sin försummelse kring månadsskiftet januari-februari 1880. Ingen publikation vågar sig på att namnge den som först observerade misstaget. Ett lyckosamt fynd gör att det tomrummet nu möjligen kan fyllas. I Postmuseums omfattande filatelistiska bibliotek finns åtskilliga dubletter av det äldre standardverket ”Handbok öfver Sveriges Frankotecken 1855-1920”. Ett hittills obeaktat ex. av 1920 års handbok är av särskilt intresse i detta sammanhang. På försättsbladet är skrivet: ”I detta exemplar i blyerts antecknade pris och gjorda anmärkningar äro afskrivna ur ett exemplar som af Harry Wennberg år 1921 ’konfidentiellt’ lämnats till herr Axel Sundberg, Stockholm.”

Den berömde filatelisten Nils Strandell (1876-1963) står för noteringen på försättsbladet och för texttillägg på flera andra ställen i boken. Han var, bland mycket annat, en

framstående samlare av filatelistisk litteratur. År 1943 sålde Strandell sitt bibliotek till Postverket och fungerade ännu vid hög ålder som dess föreståndare på Postmuseum.

Strandell har kompletterat de tryckta noteringarna i 1920 års handbok med insideruppgifter från den välkände frimärkshandlaren Harry Wennberg (1872-1927). Slår man upp s. 25, där bl.a. feltrycket 20/TRETIO redovisas, finns ett tillägg med Strandells omisskännliga handstil (men med Wennbergs särskilda sätt att uttrycka sig): "Ett världens intressantaste feltryck, upptäcktes första gången i början af år 1880 af herr Axel Sundberg i Stockholm."

Vem var då denne skarpögde betraktare? Ursprungligen inledde Knut Axel Sundberg (1863-1930) sin yrkesbana som kombinerad tobaks- och frimärkshandlare. I mogen ålder utökade han sin ansehlige förmögenhet som grosshandlare. Trots att han synes ha utfört några historiska filatelistiska bravader är han egendomligt anonym för eftervärlden. Han finns t.ex. inte med under rubriken "Våra Porträtt" i *Svensk Filatelistisk Tidsskrift*. Det är osäkert om han under sin livstid var medlem i någon frimärksförening. I *Stockholms Adresskalender* uppträder Axel Sundberg som frimärkshandlare överraskande sent, först i 1895 års utgåva: "Sundberg, K. A. Handl., köper och säljer alla sorters frimärken, V. Trädgårdsg. 7, 1 tr. ö. g."

Axel Sundberg uppgav många år efteråt att han under en period kring 1880-talets mitt drev en cigarraffär på Klarabergsgatan i Stockholm. Han sysslade också med frimärksförsäljning i sin butik. Här hade han bl.a. en helkarta treskillingar (3 skilling banco 1855, Sveriges sällsyntaste reguljära frimärke. Ett ostämplat par är känt.) Till varje kund som begärde en obegagnad treskilling rev han ett exemplar från arket. Priset var kännbart, 7 kr, och så vitt han kunde erinra sig sålde han bara enstaka märken, aldrig något par eller block. Uppgiften kommer från John Ahlström i *SFT* nr. 6 1969.

Men redan flera år tidigare skulle Axel Sundberg således ha varit den som först fick syn på feltrycket 20/TRETIO och förmodligen den som först larmade Postverket om

misstaget. Saken är svårbevisad men auktoriteter som Harry Wennberg och Nils Strandell litade på Sundbergs uppgifter.

I Postmuseums samlingar

Trots att feltrycket 20/TRETIO tidigt uppmärksammades av Postverket och frimärks-samlarna är svinnet naturligtvis betydande. Av de 970 märken som såldes på postkontoren kring 1880 är nog flertalet borta för alltid i dag. I min biografi över Eric von Rosen i *Posttryttaren* 1997 resonerade jag en smula om det här berömda svenska frimärket. Jag uppskattade då att ungefär en fjärdedel, ca. 250 märken, bevarats till vår tid.

I Postmuseums samlingar finns för närvarande arton originalen av feltrycket. Av dessa är tre ostämplade och femton stämplade. Antalet har varit oförändrat de senaste sjuttio åren. Senast 20/TRETIO-märken tillfördes samlingarna var 1936. Museet har sålunda ett ansehlige lager. Av utrymmesskäl har det alltid varit ett begränsat urval som

Postmuseums par med feltrycket sammanhängande med ett normalt märke är en stor sällsynthet. Det har ingått i museets permanent visade svenska huvudsamling de senaste 97 åren.

The pair with the error attached to a normal stamp in the Museum's collection is a great rarity. It has been included in the main collection and permanently on display for the last 97 years.

har visats upp för publiken. Kvaliteten på Postmuseums material är också skiftande, alla märken är inte högklassiga.

Feltrycket 20/TRETIO har genom åren valts ut på varierande sätt till Postmuseums huvudsamling. Harry Wennberg uppger i slutkapitlet "Vårt svenska Postmuseum" i 1915 års handbok att ett ostämplat ex. och ett stämplat par (Malmö 1/5 1880) visas permanent. Det Malmöstämplade paret är en stor sällsynthet. Mer om detta senare.

Vid 1910-talets slut åstadkom Postmuseums dåvarande chef Johannes Rudbeck en radikal ommontering och utökning av den utställda frankoteckensamlingen. Rudbeck skriver i 1919 års "Handledning för besökare i Postmuseum" att ett par visas liksom två klipp från postanvisningar där feltrycket uppträder med 5 öre ringtyp. I denna nydanade utställningssamling förefaller det som om det inte ingår något ostämplat ex.

Nästa fullständiga ommontering av de svenska samlingarna utfördes under 1930-talet av Gösta Gartz och Reinhold Leuhusen efter riktlinjer som Rudbeck dragit upp. De nydanade samlingarna invigdes i februari 1936. De behölls länge i princip oförändrade. Hugo Olsson (1900-1966) skriver i sin katalog över museisamlingarna 1951: "Det sällsynta frimärket "20-TRETIO" utställs i såväl ostämplat som stämplat exemplar, bl. a. stämplat feltryck tillsammans med 5-öres-frimärke på del av postanvisning samt ett feltryck, sammanhängande med felfritt märke. Flera förfälskningar utställas även."

Våren 1973 fick Tomas Bjäringer och Sven Åkerstedt i uppdrag att omarbota och komplettera Postmuseums svenska utställningssamling för perioden 1855-1920. Den nyordnade versionen kunde invigas året därpå, den 13 september 1974. Även om ett flertal nyförvärv naturligtvis tillkommit sedan dess har samlingen i huvudsak bibehållits – med ett par viktiga undantag. Åren 1992-1993 gjorde nyansspecialisten Olle Pettersson tillsammans med artikelförfattaren en grundlig översyn med åtskilliga korrigeringar av de omfattande avsnitten ringtyp perf. 14 och 13. För första gången fogades till huvudsamlingen albumblad där texterna skrivits på

dator. Besökaren möter feltrycket 20/TRETIO och många andra ringtypsmärken i en något moderniserad presentation.

I dagens svenska huvudsamling visas ett ostämplat och tre stämplat autentiska märken. Av de tre stämplat märkena ingår ett i det ovannämnda paret. Ett är placerat på ett postanvisningsklipp tillsammans med ett 5-öresmärke. Det tredje stämplat märket utgörs av ett praktfullt exemplar som donerats av Eric von Rosen (1879-1948). Liksom i 1936 och 1974 års exponat visas också i dag ett generöst urval falska märken.

Tre ostämplat i Postmuseum

Den första svenska frimärkstidningen, *Tidning för Frimärksamlare (TjF)*, kom med sitt inledande nummer den 15 januari 1887. Redan här presenteras 20/TRETIO-märket under rubriken "Sveriges sällsyntaste frimärke". Texten är relativt komprimerad men väldokumenterad och saklig. En hygglig reproduktion av märket – med mycket hemmagjord perforering – finns i anslutning till artikeln. Det är den äldsta avbildning av feltrycket som jag känner till. Texten avslutas med de profetiska orden: "Detta märke noteras nu till ett ganska högt pris och kommer nog att stiga ännu mera. Begagnade exemplar afstämplat i början af 1880-talet höra till de största sällsyntheter."

Det skulle dröja lång tid innan förhållandet mellan ostämplat och stämplat märken förändrades. Ännu vid 1890-talets början, mer än tio år efter det att märket kom ut, ansågs 90 % av bevarade feltryck vara obegagnade märken. En notis om detta finns i *TjF* nr. 6, 1892. Nu för tiden förekommer stämplat märken oftare än ostämplat på marknaden. I Postmuseums samlingar dominerar de stämplat 20/TRETIO-märkena stort.

Av Postmuseums tre ostämplat feltryck har ett funnits med "hela tiden". Det fanns i samlingarna då museet öppnades för allmänheten den 16 december 1906. Ett av de ostämplat feltrycken har skänkts till museet av den välkände affärsmannen och frimärkssamlaren Hans Lagerlöf (1880-1952) i

april 1927. Märket är ovanligt välcentrerat men har rejält stubbade tänder på vänstra sidan. Det ingick i en donation som innehöll en hel del andra goda svenska objekt. Det mesta skymdes emellertid den gången av gåvans inledande nummer – de båda legendariska Mauritiusmärkena från 1847.

Ytterligare ett ostämplat ex. av feltrycket fanns i Harald Sundstedts donation som kom till Postmuseum i december 1936. Sundstedt överlät då också tre stämplade ex. till museet.

Femton stämplade i Postmuseum

Ett mycket vackert stämplat exemplar kom således som gåva av Eric von Rosen i slutet av tjugotalet. Denne hade sammanställt en förnämlig samling svenska feltryck och varianter. Kollektionen skänktes till Postmuseum i anslutning till von Rosens 50-årsdag 1929. Feltrycket i von Rosens donation har rent av återgetts som frimärke på frimärke. Det ingår som ett av fyra i ett häftesblock inför den filatelistiska världsutställningen *Stockholmia 86*. Det gavs ut den 23 januari 1986.

Eric von Rosen är också den ende svenske frimärkssamlare på elitnivå som själv blivit avbildad på ett frimärke. Denne mångsidige upptäckare – han benämndes i dödsrunan i *Svenska Dagbladet* "amatör på tusen konster" – uppträder här i rollen som vittberest etnograf. Märket kom ut den 26 augusti 1994.

Totalt finns i samlingarna tio feltryck på postanvisningsklipp tillsammans med valören 5 öre ringtyp. Det är högst sannolikt att de alla kommer från den genomgång av arkiverade blanketter som Posten gjorde inför en utförsäljning 1904. Det mycket stora partiet dominerades av nedklippta svenska postanvisningar. Den knapphändiga rapporteringen i fackpressen styrker detta. Materialet omfattade i huvudsak väldiga mängder av 5- och 20-öresvalörerna ringtyp perf. 13 – ett par miljoner av vardera enligt en notis. Det vanligaste postanvisningsportot var ju 25 öre.

Enligt uppgifter i *Svensk Filatelistisk Tidskrift* hösten 1904 tog Postverket till vara alla befintliga 20/TRETIO-märken före försäljningen. Dessa skulle användas till ett planerat Postmuseum i Gamla stan och som bytesmaterial vid transaktioner med främmande postverk.

Då man i början av december 1904 öppnade anbudssedlarna framgick det att högsta budet, 5,275 kr, avgivits av frimärkshandlaren i Stockholm, Heinrich Lichtenstein (1853-1907).

Detaljer om Postverkets försäljning av frankerade blanketter vid 1900-talets början publicerade jag i *Posttryttaren* 2004 i en biografi över frimärkshandlaren m.m. Harry Wennberg. Men nu, ett par år senare, känner jag mig en smula rådvill. Det känns som om det är något som inte stämmer i *SFT*:s rapportering. Om Posten noggrant sorterade ut alla 20/TRETIO på postanvisningsavirer

Eric von Rosens vackra 20/TRETIO donerades 1929.

Här visas det också som
"frimärke på frimärke", utgivet 1986.

Eric von Rosen's beautiful 20/TRETIO stamp was donated in 1929. Used as an illustration on this stamp-on-stamp, issued in 1986.

I Postmuseums 20/TRETIO-samlingar ingår tio postanvisningsklipp. På alla tio klippen uppträder feltrycket med 5 öre ringtyp tandning 13.

The Museum's collections include ten postal order stubs. All ten have the error with 5 öre Ring Type stamp, 13 perforation.

1904 – och behöll dem – är det svårt att förstå att sådana klipp förekommer så relativt ofta på marknaden. Var det i verkligheten så att Posten sparade 20/TRETIO-klipp till dess man tyckte sig ha ett lagom antal, ca. 25 st., men sedan avbröt granskningen eller genomförde den på ett raskare och slarvigare sätt?

Erik Leijonhufvud (1862-1943) lät sälja sin fantastiska Sverigesamling i Stockholm hösten 1923. Inte mindre än nio ex. 20/TRETIO hörde till de sällsyntheter som frimärkshandlaren Erik Lichtenstein fick i uppgift att finna köpare till. Här ingick tre postanvisningsklipp frankerade med feltrycket. Ett var makulerat 1880, normalåret. Till detta hade Leijonhufvud lyckats foga ett klipp från vardera 1879 och 1881, de var då de enda kända med sådan extra tidig resp. rekordsen avstämpling. Det var en på sitt sätt beundransvärd samlarprestation. Hur hade han nosat rätt på dessa sällsyntheter?

Tre lösa, begagnade ex. med aningen medelmåttigt utseende ingår i Postmuseums förråd av 20/TRETIO-märken. De är hela och rena men stämpelorter och datum finns bara fragmentariskt med. Det bör rimligen vara dessa tre som ingick i Sundstedts tidigare omtalade donation av äldre svenska och norska frimärken 1936. I samtida hand-

lingar som museet arkiverat i Tumba är materialet mycket knapphändigt beskrivet och inga objekt är avbildade.

Prisutveckling

Strängt taget är feltrycket 20/TRETIO en överkomlig sällsynthet för många välbärgade samlare. Märket är, när detta skrivs, alldeles säkert vanligare än det var för hundra år sedan. I Sverige finns något exemplar av feltrycket med på de flesta större frimärksauktioner med självaktning. I början av sin karriär var 20/TRETIO-märket betydligt mer svårfunnet.

Våren 1884 skriver en frimärkshandlare i Göteborg, Richard Wilhelm Lindhé, en rapport till *The Philatelic Record* i London om feltryckets existens. Han får svar direkt i tidningens majnummer: "The Swedish error referred to in your letter has been known for years. Its value is about 25 s." (Det svenska feltrycket ni nämner i ert brev har vi känt till i årtal. Värdet ligger kring 25 shilling [drygt £ 1].) I svenska pengar motsvarade detta då ca. 23 kr. Beloppet var nog möjligt att få ut i England men i Sverige var knappast tiden mogen än för sådana närmast häresande priser.

I *Tidning för Frimärksamlare* finns en in-

tressant artikel i nr. 4 1892. Rubriken är "Egendomligheter bland postvärdetecken" och om 20/TRETIO-märkets handelsvärde skriver man: "Dess pris växlar mellan 50 och 75 kronor, från att detsamma i början endast var 2 à 3 kronor." En utgift på 50-75 kr för ett enstaka frimärke var en betungande affär för en vuxen svensk vid 1890-talets början. För de flesta motsvarade det gott och väl en halv månadslön. En komplett ostämplad sats i god kvalitet av de fem skilling banco-märkena från 1855 kostade oftast mindre än ett enda 20/TRETIO-märke.

Åren kring förra sekelskiftet blev 20/TRETIO-märket allt kostsammare att förvärva. I Sveriges Filatelist-Förenings "Prisförteckning öfver Sveriges Postvärdetecken" från 1898 hade katalogvärdet angetts till 300 kr för ostämplade och 350 kr för stämplade exemplar.

I en annons i *SFT* nr. 4 1904 offererar den berömda frimärkshandlaren Harry Wennberg feltrycket både ostämplat och stämplat. Han vill ha 300 kr för vardera märket. I samma annons erbjuds ostämplade 3 och 24 skill. bco-märken för mer beskedliga 100 kr per styck.

En tidigare omnämnd handbok gavs ut av Sveriges Filatelist-Förening 1920. Här har prisnivån vässats rejält. Feltrycket värderas till hela 1.500 kr, oavsett om det är ostämplat eller stämplat. En felfri ostämplad treskilling ur 1855 års edition har också blivit dyr; även den värderas i samma katalog till 1.500 kr (500 kr för stämplat ex.).

I *Facit Specialkatalog* 2005 anges priser för kvalitet AB+ (mycket god samlarkvalitet). Ostämplade ex. noteras till 80.000 kr och stämplade till 50.000 kr. De största 20/TRETIO-rariteterna är inte prissatta. Sex brev har bevarats, frankerade med märket i fråga; på två av dessa uppträder feltrycket i par med normalt märke. Dessa brev är i privat ägo. Det vackraste av dem är avbildat i Billgren-Bjäringers artikel om Lauson Stone i *Posttryttaren* 2001. Fem "lösa" sådana par uppges också finnas. Inga ostämplade par är kända enligt katalogen och inte heller för mig – även om rykten emellanåt har löpt runt om existensen av sådana.

Under de senaste hundra åren har åtskilliga feltryck kommit ut på marknaden. Märket håller ställningarna som ett av världens mest berömda frimärken, men det är inte längre ett av de allra mest sällsynta. Annorlunda förhåller det sig med märket i par – således med feltrycket sammanhängande med ett normalt märke. Det rör sig om objekt som definitivt är stora internationella rariteter.

Frimärkshandlaren Harry Wennberg hade i mars 1908 förvärvat ett mycket stort parti paketadresskort och andra frankerade blanketter. Den här gången var materialet inte granskat av Postverket; blanketterna såldes ogenomsökta och oskurna. Materialet omfattade 108 säckar från 1880-talet. Dessa beräknades innehålla sex miljoner frimärken fördelade på två och en halv miljoner blanketter. Varje säck med makulatur vägde gott och väl 60 kilo; Harry Wennberg angav totalvikten till över 7 ton.

Under sommaren 1908 hyrde Wennberg ett stort hus, "Villa Fårudden", i Stockholms skärgård. Tio unga flickor anställdes för att klippa ner blanketterna och sortera de frimärken som utgjorde frankeringen.

Postmuseum i Stockholm har ett berömt lodrätt par med feltrycket (överst) sammanhängande med ett reguljärt märke. Det är, som tidigare nämnts, stämplat Malmö Paket 1/5 1880. Paret förvärvades kring 1909. Det ligger nära till hands att anta att det ursprungligen ingick i det material Harry Wennberg förvärvade. Stämpeln antyder ju också att det utgjort frankering på ett paketadresskort.

Det mesta och bästa av nordiska frimärken ur supersamlaren Ferrarys kvarlåtenskap gick vid den fjärde s.k. Ferrary-auktionen i Paris sommaren 1922. Men en hel del goda objekt kom också i dagen vid den sjätte auktionsomgången som avverkades 25-27 april året därpå.

På den tredje och avslutande auktionsdagen, den 27 april 1923, gick lot nr. 599 under klubban för 24.000 francs. Det var Ferrary-auktionernas näst dyraste nordiska objekt överhuvudtaget – bara den Gula treskillingen kostade mer, 30.000 francs. Det var just

ett 20/TRETIO-märke i par med ett ordinarie tjuogoöresfrimärke som tilldrog sig publikens intresse. De sammanhängande märkena var stämplade i Wifsta Warf i Medelpad. Även detta par hade en gång varit i frimärkshandlaren Harry Wennbergs ägo. Köpare var baron Alphonse de Rothschild i Wien; han hade bestämt sig för att förvärva den svenska rariteten till vilket pris som helst.

Ringtypsforskaren Ernst Fromén

Sommaren 1972 firades ett frimärksjubileum i Stockholm. De första ringtypsvalörerna hade kommit ut den 1 juli 1872. Jubileet firades bl.a. med en utställning på Postmuseum, "Ringtypsfrimärket 100 år". Invi gnings- talare den 2 juni var avdelningsdirektören

Ernst Fromén redovisade sina forskningsresultat på utställningen "Ringtypsfrimärket 100 år".
Foto: Yngve Hellström.

Ernst Fromén reported on the results of his research at the exhibition "100 years of the Ring Type Stamp".

Per Pååg vid Poststyrelsens frimärksavdelning.

Utställningen byggde främst på forskningsresultat av civilingenjören Ernst Fromén (1918-1998). Denne var känd som landets ledande specialist på området. Fromén sökte efter en objektiv metod att bestämma ringtypsmärkenas tryckupplagor; ett exaktare sätt än den sedan länge använda nyansbestämningen som kunde tendera att bli subjektiv.

Inledningsvis hade Ernst Fromén fått möjlighet att granska det bevarade tryckmaterielet inom Postmuseum. Detta utgjordes i allmänhet av kvartsplåtar, bestående av klichéer till 25 frimärken. För att åskådliggöra detta unika och ömtåliga tryckmateriel utvecklade Fromén en metod för "mekanisk fotografering". Genom denna kunde man framställa fotografiska svart-vita bilder som var snarlika autentiska avtryck från de bevarade plåtarna.

I Ernst Froméns forskning var tonvikten snarare lagd på trycket än på nyanserna.

Han använde sig av ultraviolett ljus, bl.a. för att kunna särskilja olika tryckupplagor. På utställningen gavs exempel på hur skenbart identiska färger reagerar på olika sätt i sådan belysning.

Infärgningen av plåtarna och färgvalsens hårdhet och form har stor betydelse för det färdiga märkets utseende. Slutresultatet berodde också på den eventuella upplappningen. Klichéer, som hamnade något under plåtens tänkta idealnivå, måste höjas. Små pappersbitar klistrades på från undersidan och provtryckning företogs till dess man åstadkommit förutsättningar för en jämnt tryckt karta. Till detta kom det levererade papperets skiftande karaktär. Med hjälp av sin ultraviolette lampa kunde Fromén urskilja åtminstone åtta olika papperssorter använda åren 1872-1884.

Det är inte klarlagt om det var Ernst Fromén som upptäckte att kvartsplåten där feltrycket 20/TRETIO ingick fanns i behåll i museet. Eventuellt var detta känt inom Postmuseum redan tidigare. På utställningen 1972 visades plåten i sin "mekaniskt fotograferade" form. Det borde ha varit ett inslag som väckte stort intresse. Jag har emellertid inte hittat någon som helst reaktion på detta överraskande fynd, varken i dåtida fackpress eller någon annanstans. Efter utställningen tycks saken alldeles ha fallit i glömska. I slutet av 2004 hade jag förmånen att återupptäcka originalalbumbladet från utställningen 1972 och snart nog återfanns även plåten.

Hugo Olsson gick på 1940-talet igenom Postmuseums tryckplåtar. År 1950 utkom hans "Förteckning över i Postmuseum förvarad tryckmateriel till frimärken". Olsson anger att inte mindre än 32 kvartsplåtar till ringtypsvalören 20 öre finns kvar, fördelade på fyra paket. Han nämner emellertid ingenting om att en av dessa plåtar rymmer upphovet till det berömda feltrycket. Förmodligen märkte han det inte.

Det fanns länge planer på att Ernst Fromén skulle vara huvudansvarig för en ny, reviderad handbok över ringtypsemissionerna. Hans ihärdiga ringtypsstudier kom emellertid att bli ett mer än livslångt pro-

jekt. Vid sin död hade han samlat in ett omfattande forskningsmaterial men ännu inte hunnit strukturera detta för publicering. Froméns dokumentation finns kvar i dag och kanske kan hans efterföljare föra projektet till ett lyckligt slut.

Les timbres de Suède

I ett låst raritetsskåp i Postmuseums bibliotek förvaras många sällsynta böcker med filatelistiskt innehåll. En av de märkligare är en tjock volym med påtagligt hantverksmässigt prägel. Texten är helt på franska. Den är maskinskriven på ett exklusivt lumpppapper. I texten är inklistrat ett stort antal originalfotografier av äldre och nyare frimärken och brev.

Det är en grundlig redovisning av Sveriges frimärken och posthistoria som är sammanställd av läroverkslektorn Paul Méaly. Denne var född och utbildad i Frankrike men levde större delen av sitt vuxna liv i Stockholm. Hans bok, jag har uppfattningen att den framställts i detta enda exemplar, kom av allt att döma till Postmuseum runt 1937. Titeln är anspråkslös men utförlig: *Les timbres de Suède: étude historique, géographique et philatélique* (Sveriges frimärken: en historisk, geografisk och filatelistisk studie).

Det som i det här sammanhanget är extra intressant med Méalys bok är det halvdussin färgplanscher som är interfolierade. Här ingår en del klassiker: den Gula treskillingen, 5 öre Oscar II i brun färg (det enda stämplade exemplaret) och en del annat. Här finns också ett ostämplat, vackert, ex. av feltrycket 20/TRETIO. Det är möjligt att just detta märke fanns i Méalys ägo vid 1930-talets mitt. Feltrycket är återgivet med en skärpa och livfullhet i färgen som måste ha tett sig sagolik på den tiden. Méalys färgplanscher hade framställts vid Börtzells tryckeri i Stockholm.

Kanske var det första gången denna berömda ringtypsraritet återgavs med sin naturliga färg men säkert är det inte. I P. A. Norstedts förlags *Almanack för alla* 1936 finns ett avsnitt: *Frimärksrariteter i svenska*

Ett rekonstruerat avtryck från kvartsplåten med 20/TRETIO-feltrycket ställdes ut på Postmuseum 1972. Feltrycksklichén är makulerad genom punsning: den har försetts med tre skålförmiga nedsänkningar.

A reconstructed print from the quarter plate with the 20/TRETIO error was exhibited at the Museum in 1972. The error printing block has been cancelled by punching: it has three bowl-shaped impressions.

Postmuseet. Författare är, knappast oväntat, Nils Strandell. Artikeln i almanackan omfattar tre textsidor och fyra bildsidor av trycktekniskt rätt medioker beskaffenhet. Här ingår en färgreproduktion som bl.a. visar Postmuseums mångomtalade par med stämpeln Malmö Paket. Eftersom förordet till almanackan är daterat oktober 1935 kan det tänkas att vi här har att göra med den allra tidigaste färgbilden. I så fall får Méalys lyxreproduktion nöja sig med äran att vara den första färgbilden någonsin av ett *ostämplat* ex. av feltrycket.

Förfalskningar

Flera farliga feltrycksfalsifikat förekommer, främst från François Fourniers framstående förfalskarfirma. Annars är det, dessbättre, relativt få svenska frimärken som blivit föremål för bedragares bemödanden. Schweizaren Fournier gjorde i regel inte förfalskningar av kurserande frimärken. Beträffande ringtypsmärkena räknade han inte med att man så sent som år 1910 kunde använda dessa som frankering. Då var det en samlare som visade upp en försändelse, frankerad med hans förfalskning av feltrycket. Försändelsen hade blivit regelrätt postbehandlad. Från Sveriges Filatelist-Förening anmodade

man nu generalpoststyrelsen att vidta eventuella åtgärder.

Generalpoststyrelsen skrev till kungen och den 25 februari 1911 kom en kungörelse att alla svenska frimärken intill 1899 avlystes. Jag bör nämna att jag aldrig sett brevet med Fourniers förfalskning. Det har heller aldrig, så vitt jag vet, avbildats i litteraturen. Vem vet var det finns? Om det nu alls finns i behåll.

Fournier blev tvungen att lämna ut sitt tryckmateriel för framställning av feltrycket och det lager han hade av falska 20/TRE-TIO. Detta sändes till Stockholm där det med undantag för ett mindre antal ark med vardera tio märken förstördes. Ett otandat ark hamnade i privata händer. Det har senare delats upp i mindre enheter.

Postmuseum uppges i litteraturen oftast stå som ägare till ett tandat och ett otandat 10-ark från Fourniers verkstad i Genève. Det är en alltför blygsam uppskattning. I verk-

I Postmuseums huvudsamling visas ett perforerat och ett operererat (bilden) tioblock av Fourniers tillverkning. Totalt finns fem sådana block i museets ägo.

The Museum's main collection exhibits one perforated and one imperforated (see picture) block of ten made by Fournier. The Museum has a total of five such blocks in its possession.

ligheten ingår i samlingarna två perforerade och tre otandade ark. Till detta kommer åtminstone ett halvdussin lösa ostämplade och stämplade Fournier-förfalskningar.

Fournier tycks sedermera inte ha framställt några falska 20/TRETIO. Man har inte funnit något annat ark och i hans kvarlåtenskap saknades tryckplåten. Något falskt 20/TRETIO finns inte heller med i något av de album med hans imitationer som elva år efter hans död gavs ut 1928 av l'Union Philatélique de Genève.

I Postmuseums svenska huvudsamling visas ytterligare en 20/TRETIO-förfalskning med mycket grovt och avslöjande tryck som knappast kan lura någon. Den är sedan länge försedd med en försiktig text: "Förfalskning, enligt uppgift av ryskt ursprung". I Johannes Rudbecks katalog över Postmuseums frankoteckensamling från 1919 noteras kortfattat om märket: "ett i Ryssland inköpt förfalskat ex."

En synnerligen suddig 20/TRETIO-förfalskning, enligt uppgift av ryskt ursprung.

An extremely fuzzy 20/TRETIO forgery, said to be of Russian origin.

Slutord

I Postmuseums samlingar finns som här berättats sedan länge ett avsevärt antal av det berömda feltrycket 20/TRETIO. Det är också så möjligt att märket ingått i privata exponat som tillfälligt visats någon gång för länge sedan. Artikelförfattaren, som under trettio år oavbrutet arbetat inom Postmuseum, kan dock bara erinra sig ett enda tillfälle då detta med säkerhet skett. Men då var materialet desto mer imponerande.

Närmare 200 albumblad ur Sigge Ringströms (1908-1992) testamenterade samlingar fick för några veckor lämna Föreningssparbankens lokaler i Trelleborg. De visades på utställningen "Sigge Ringströms museum" i Postmuseum 11 mars – 20 april 2003. På ett av bladen ingick inte mindre än sex exemplar av feltrycket. Av märkena var ett ostämplat och fyra var stämplade lösa ex. Dessutom fanns ett vackert postanvisningsklipp, makulerat i Nora den 15 mars 1880. Det var en raritetsanhopning med nästan postmuseala dimensioner och kvaliteter.

20/TRETIO-märket bär ett gäckande, tvetydigt budskap. Signalen är både subtilt fördold och samtidigt muntert uppenbar – åtminstone för den som kan svenska och vet att 20 inte är samma sak som tretio. Märket är berömt, sällsynt, dyrbart. Och det är möjligt att väva drömmar kring. Det kan plötsligt och oväntat uppenbara sig i en gammal sprucken cigarrlåda, i en buktande snörbunt eller i ett sedan länge bortglömt handlarlager i ett avlägset land. Enstaka sådana fynd har gjorts ända in i vår tid. Kanske lever vår ringtypsraritet upp till Harry Wennbergs anspråksfulla utnämning: "Ett världens intressantaste feltryck."

Sigge Ringströms albumblad med inte mindre än sex 20/TRETIO-märken ställdes ut på Postmuseum våren 2003.

One page from Sigge Ringström's stamp collections, with no less than six 20/TRETIO stamps, was exhibited at the Museum in the spring of 2003.

1879
FELTRYCKET 20-TRETIO

GURLI OCH SIGGE RINGSTRÖMS DONATION 1970

Källor och litteratur

- Ahlström, John,
Till gamla tider...
Svensk Filatelistisk Tidskrift nr. 6 1969.
- Almanack för alla 1936.*
Stockholm 1935.
- (Andréen, Fredrik Wilhelm),
Sveriges sällsyntaste frimärke.
Tidning för Frimärksamlare nr. 1 1887.
- Billgren, Jan,
Sverige och världspostföreningen 1874-1924.
Pöstryttaren 1989.
- Billgren, Jan,
Brevförsändelser 1855-1925.
Pöstryttaren 1993.
- Billgren, Jan, Bjäringer, Tomas & Stone,
Lauson H.,
Swedish Letter Rates to Foreign Destinations
1855-1895.
Trelleborg 1986.
- Billgren, Jan & Bjäringer, Tomas,
Lauson H. Stone
– en storsamlare och hans samlingar.
Pöstryttaren 2001.
- Dagens Nyheter.*
1 januari - 31 oktober 1880.
- Facit Special 2005.
Västerås 2004.
- Filatelistiska Meddelanden.*
1919-1923.
- Frimärkets Dags årsbok 1972.*
Stockholm 1972.
- Färnström, Nils,
Falskt: frimärksförfalskare och
falsa frimärken.
Stockholm 1975.
- Färnström, Nils,
Feltrycket 20/TRETIO.
SFF Specialkatalog 1978/79.
- Handbok öfver
Sveriges frankotecken 1855-1915.
Stockholm 1915.
- Handbok öfver
Sveriges frankotecken 1855-1920.
Stockholm 1920.
- Handbok över
Sveriges frankotecken 1855-1963.
Stockholm 1964.
- Ingers, Mats,
Tryckningen av Sveriges första frimärken.
Pöstryttaren 2005.
- Méalay, Paul,
Les timbres de Suède: étude historique,
géographique et philatélique.
Stockholm 1936.
- Nordisk Familjebok,
(första uppl.), band 4.
Stockholm 1881.
- Obermüller-Wilén, Helena,
Svenska frimärksförfalskningar.
Pöstryttaren 1996.
- Olsson, Hugo,
Förteckning över i Postmuseum
bevarad tryckmateriel till frimärken.
Stockholm 1950.
- Olsson, Hugo,
Postmusei samlingar av frankotecken:
vägledning.
Meddelanden från Postmuseum nr. 28.
Stockholm 1951.
- The Philatelic Record.*
No. 64 May 1884.
- Prisförteckning öfver
Sveriges Postvärdetecken I:
Fri- och Lösenmärken.
Stockholm 1898.
- Rudbeck, Johannes,
Handledning för besökare i Postmuseum.
Meddelanden från Postmuseum nr. 1.
Stockholm 1919.

Stockholms Adress-Kalender.

1876-1945.

Strandell, Nils,

Katalog III över Hans Lagerlöfs
frimärksdonationer till

Postmuseum 1926-1927.

Meddelanden från Postmuseum nr. 8.

Stockholm 1928.

Strandell, Nils,

Katalog över greve Eric von Rosens
frimärksdonation till Postmuseum 1929.

Meddelanden från Postmuseum nr. 14.

Stockholm 1931.

Svahn, Karin,

Tillfälliga utställningar i

Postmuseum 1906-1987.

Postryttaren 1996.

Svensk Filatelistisk Tidskrift.

1900-2000.

Sveriges sällsyntaste frimärke.

Tidning för Frimärksamlare nr. 1 1887.

Sylwan, Björn,

Eric von Rosen och

hans frimärksdonation till Postmuseum.

Postryttaren 1997.

Sylwan, Björn,

Gränslös, gäckande gestalt:

storsamlaren Philipp Arnold Ferrary i ett
svenskt perspektiv.

Postryttaren 1998.

Sylwan, Björn,

Nils Strandell – Sveriges mest ryktbare
filatelist.

Postryttaren 2003.

Sylwan, Björn,

Harry Wennberg – frimärkskungen.

Postryttaren 2004.

Tidning för Frimärksamlare.

1887-1893.

Le Timbre-Poste.

nr. 208 april 1880.

Vem är det?

Svensk biografisk handbok 1920-1981.

Wennberg, Harry,

Vad jag upplevat som filatelist.

Filatelistiska Meddelanden

nr. 1 1919 – nr. 9/10 1923.

The Error 20/TRETIO and Post Museum

There are not all that many world famous Swedish stamps. One is the Ring type variation that has become known as 20/TRETIO. From the very beginning, at the opening of Post Museum in December 1906, the Museum had an impressive number of this stamp.

Value 20 öre Ring type

The Ring type stamps were a successful attempt at creating a series of stamps where the picture consisted mainly of a clear indication of the value. The engraving for the 1872 stamps was made by Julius Lepper in Berlin. To begin with, the stamps were perforated in the same way as earlier Swedish stamps. The number of perforations was 14, i.e. there were 14 perforations per 2 cm.

All Ring type values with 14 perforations, except two, were officially issued on 1st July 1872. However, before the new stamps came into use, the local post offices used up their stocks of old stamp types. This means that there are very few original Ring type stamps in existence, postmarked on the date of issue.

Starting from 1877, a different perforation tool was used which produced slightly larger paper tongues between the stamps, resulting in 13 perforations per 2 cm. This meant that the stamps did not come apart as easily as before. As for earlier Swedish stamps, the stamp paper was hand-made rag paper from the Tumba mill.

The 20 öre Ring type stamps with 13 perforations went on sale during the summer of 1877. The earliest known postmark is from 17th July. The stamp was mainly intended as postage for letters abroad, as 20 öre was the postage to the Universal Postal Union's founding states. The 40 öre postage was in use during 1880 – the principal period of cir-

ulation of the 20/TRETIO stamp – to countries outside Europe which had joined the Universal Postal Union from 1876 onwards. Letters with the 20/TRETIO stamp could therefore end up in rather exotic countries.

In one printing of the stamp, at the start of the working week on 15th December 1879, the printing of the 20/TRETIO occurred. It was a typical Monday item; a stamp with a double message: 20 in figures and, more discreetly, TRETIO (thirty) in letters.

The History of the Error

A report on the technical details surrounding the birth of the error was given by the postal historians Jan Billgren and Tomas Bjäringer in *Posttryttaren* 2001:

“One of the most attractive stamps in Swedish philately is the error ‘20/TRETIO’ Ring type with 13 perforations. This appeared on one of the 100 stamps in a full sheet. Instead of ‘TJUGO’ (twenty) in letters in the ring around the value figure 20, the error contained the letters ‘TRETIO’ (thirty). The error arose when part of the plate had to be replaced because one stamp in one of the plates in the 20 öre sheet was damaged. The stamp in question was the 34th stamp in the sheet of 100 stamps, which was made up of four 25-stamp plates.

The mistake happened as follows: when it was discovered that the frame of the 34th stamp was damaged, this stamp was cut out, leaving a rectangular hole. The ring with the figure 20 was cut off the part of the plate that had been cut out. Then a plate, previously rejected for the 30 öre stamp, was retrieved and a stamp was cut out. On this the ring with the value figure 30 was removed and the previously removed ring

containing the figure 20 was soldered on. Finally this small plate was placed in the original 20 öre sheet and soldered on."

Almost 1,000 misprints were sold by Swedish post offices. Only three of the stamps in existence were postmarked in December 1879. With very few exceptions, the remaining stamps were used in 1880.

Post Museum's used stamps have also been postmarked in 1880. It seems likely that the latest postmark is the one from Hemse on Gotland on 22/4 1881. It is estimated that at least 250 copies of the 20/TRETIO stamp have survived until now.

In Post Museum's Collections

The Museum's collections contain at present eighteen originals. Of these, three are unused and fifteen used. The number has remained unchanged over the past seventy years. The last time Post Museum received 20/TRETIO stamps was in 1936.

The Museum's main Swedish collection displays one unused and three used authentic stamps. The finest of the latter is a vertical pair with the error (at the top), attached to a regular stamp. It is postmarked "Malmö Paket 1/5 1880" (Malmö Parcel 1/5 1880). The pair was acquired around 1909.

A very beautiful used copy was donated by Count Eric von Rosen at the end of the 1920s. The latter had assembled a superb collection of Swedish printing errors and variations which was donated to Post Museum in 1929. The 20/TRETIO included in von Rosen's donation has been reproduced as a stamp on a stamp. It was included as one of four stamps in a booklet produced for the philatelic world exhibition Stockholm 86. The date of issue was 23rd January 1986.

Price Development

Tidning för Frimärksamlare (Magazine for Stamp Collectors) No. 4 1892 contains an interesting article. The heading is "Egen-domligheter bland postvärdetecken" (Curiosities among Postage Stamps) and, as re-

gards the 20/TRETIO stamp, the article states: "Its price varies between 50 and 75 kr, having been only 2-3 kr to begin with." Paying 50-75 kr for a single stamp was expensive for an adult Swede at the beginning of the 1890s. For most people, it was in excess of half a month's pay. A complete unused set of good quality of the five skilling banco stamps from 1855 was often less expensive than a single 20/TRETIO stamp.

During the period around the turn of the last century, the 20/TRETIO stamps gradually became more expensive. In "Pris-förteckning öfver Sveriges Postvärdetecken" (Price List of Swedish Postage Stamps) published by Sveriges Filatelist-Förening (Swedish Philatelist Association) in 1898, the catalogue value was shown as 300 kr for unused copies and 350 for used ones.

In an advertisement in *Svensk Filatelistisk Tidskrift* (Swedish Philatelic Magazine) No. 4 1904, the famous stamp dealer Harry Wennberg offered 20/TRETIO stamps for sale, in both used and unused condition. He wanted 300 kr for each stamp. In the same advertisement, unused 3 and 24 skilling banco stamps were offered at only 100 kr each.

In Facit Specialkatalog (specialist catalogue) 2005, prices are given for AB+ quality (very fine collectors' quality). Unused copies are quoted at 80,000 kr and used ones at 50,000 kr. For the rarest 20/TRETIO variations, no price is shown. Six letters have been preserved with the stamp in question; on two of these the error is part of a pair with a normal stamp. These letters are privately owned. The most beautiful one is pictured in the Billgren-Björinger article about Lauson Stone in *Postryttaren* 2001. Five such "loose" pairs are also supposed to be in existence. According to the catalogue, no unused pairs are known to exist.

Forgeries

Several dangerous forgeries are in existence, mainly from Francois Fournier's workshop. The Museum's collections include two per-

forated and three imperforated sheets of 10. In addition, there are at least half a dozen single used and unused Fournier forgeries in existence.

An imperforated sheet of 10 stamps is privately owned. This was later split into smaller units. The Museum's main Swedish collection on display also includes a 20/TRETIO forgery which is described in a catalogue of the collections from 1919 as "a forged copy purchased in Russia".

In Conclusion

As discussed above, the Museum's collections have long had a considerable number of the famous error 20/TRETIO. It is also possible that the stamp has been included in private exhibits, shown temporarily on some occasion a long time ago. However, the author of this article, who has been working at Post Museum continuously for thirty years, can only remember one occasion when this has definitely been the case. But the material was then all the more impressive.

Almost 200 album sheets from Sigge Ringström's (1908-1992) collections were shown at the exhibition "Sigge Ringströms museum" at Post Museum between 11th March and 20th April 2003. One of the sheets contained no less than six copies of the error. Of the stamps, one was unused and four were single used copies. In addition, there was a beautiful piece of a money order, cancelled Nora 15/3 1880.